

Гелінада Грінченко (*Харків*)

ТЕОРІЯ УСНОЇ ІСТОРІЇ:

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Handbook of Oral History/Edited by Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, and Rebecca Sharpless; with the assistance of Leslie Roy Ballard. — Lanham, MD, 2006. — 625 p.

2006 року побачили світ декілька об'ємних узагальнювальних збірок, присвячених теорії усної історії та методиці її викладання: «Посібник з усної історії»¹, «Хрестоматія з усної історії» (2-ге видання)², «Антологія навчання усної історії»³. В «Посібнику» та «Антології» зібрано статті переважно британських та американських фахівців з усної історії та архівістів, географія «Хрестоматії», видана британським Routledge, більш різноманітна, оскільки містить також роботи вчених з Європи, Азії, Африки.

У цьому огляді ми зосередимося на аналізі «Посібника з усної історії» — ґрунтовної збірки статей провідних фахівців з усної історії, що пропонує читачській увазі надзвичайно об'ємну та різнопланову картину сучасного стану усноісторичних досліджень: теоретичне обґрунтування й історичну перспективу розвитку напрямку, міждисциплінарну критику методів аналізу інтерв'ю та можливостей роботи з оприлюднення результатів досліджень. Посібник розрахований на вельми широку аудиторію: від дослідників-початківців та фахівців — представників усіх дисциплін, які у своїй практиці застосовують метод усної історії або так чи інакше працюють з отриманими методом інтерв'ювання джерелами, до журналістів, громадських діячів, працівників сфери культури й медіа і т. д. Редактори та ініціатори збірника — Томас Чарлтон, Луїс Майерс та Ребекка Шарплес, усі з Бейлорського університету США, здійснили блискучу спробу поєднання в одній книжці статей, які, за логікою упорядників, мають послідовно знайомити читача з витоками, суттю та методологією усноісторичних досліджень, концептами та теоріями, що задають рамки та вектори аналізу записаних оповідей, а також формами та можливостями презентації завершених проєктів. Саме завдяки цьому підходові, а також безсумнівній та визнаній компетентності авторів «Посібник» може розглядатися як такий, що вдало ілюструє сучасний стан та перспективи досліджень з усної історії.

Відкриває збірник вступна редакторська стаття⁴, що включає побіжну характеристику історії розвитку ідей та концептів усної історії, а також огляд ключових аспектів концептуалізації, аналізу, транскрибування, архівування, інтерпретації та презентації результатів досліджень, що задають рамки й акценти наступних публікацій, наголошують на їх вузлових пунктах та дискусійних моментах.

Статті Ребекки Шарплес «Історія усної історії»⁵ та Роналда Гріла «Усна історія як свідчення»⁶, об'єднані в розділі I («Основи»), виступають у ролі своєрідного «вступу до спеціальності», історіографічної та проблемно-джерелознавчої основи для подальшого опанування теорії та практики усної історичних досліджень. Перша стаття присвячена власне історіографії усної історії та аналізу її розвитку в другій половині ХХ ст. Авторка узагальнює досвід здійснення усної історичних проєктів на Заході, виділяє їхні тематичні пріоритети та регіональну специфіку, досліджує інституціоналізацію напрямку та зростання його аудиторії, аналізує найрезонансніші монографії, навчальні та методичні путівники й збірки статей з усної історії. Ребекка Шарплес наводить велику кількість інформації і, таким чином, за допомогою конкретних прикладів яскраво ілюструє історію розвитку напрямку. Ця стаття може слугувати опорною базою як для подальшого вивчення історії усної історії, так і для розробки навчальних курсів відповідної тематики.

Стаття Роналда Гріла — одного з найвідоміших теоретиків та критиків усної історії, автора багатьох хрестоматійних статей та монографій⁷ — проблематизує питання розуміння усної історії як історичного свідчення через дослідження двох головних тенденцій розвитку цього напрямку. Перша з них — це трансформація розуміння усної історії: від її сприйняття як джерела фактів («інформації») до акценту на інтерпретації текстів інтерв'ю. Друга тенденція — зміна самоусвідомлення самого дослідника усної історії: від об'єктивного та неупередженого спостерігача до активного співтворця свідчення. Ці тенденції, на думку автора, стали актуальними з часів зародження напрямку як «нової» галузі архівної справи в Сполучених Штатах та внаслідок розширення джерельної бази соціальної історії в Європі. Усні історики обох континентів увійшли в еру «лінгвістичного» та «культурного» повороту з різним багажем практичних напрацювань та теоретичних обґрунтувань, але з кінця 1970-х рр. усіх їх, вважає Р. Гріл, об'єднало усвідомлення необхідності дослідження не «об'єктивних фактів» чи «істинної історії простих людей», а суб'єктивності оповідання, вивчення розказування як культурної практики, а історії — як форми опису, інтерпретації та репрезентації тієї чи іншої події.

Велику роль у цьому процесі відіграло залучення до аналізу усних інтерв'ю теорії нарративу, завдяки чому «об'єктивні факти» свідчення стали розглядатися як зрощені з їхніми інтерпретаціями, отже, і розуміння їх стали шукати лише шляхом аналізу усної історії як нарративу: її послідовності, сюжету та метафор як домінантного модусу історико-культурного розуміння того, як запам'ятовується минуле. Паралельно з цим з'явилося усвідомлення інтерсуб'єктивності інтерв'ю як поля взаємодії аналітичної мови історика, зумовленої її/його професійною ідентичністю та політичними переконаннями, а також культурно-історично визначеної мови нарративу оповідача, в яку «вкарбований» його досвід. Насамкінець Р. Гріл окреслює ще одне коло проблем аналізу інтерв'ю як історичного свідчення, що охоплює питання взаємодії між індивідуальним пригадуванням та історичною пам'яттю, ідеологією та міфом: існування певного публічного поля, де триває зіткнення приватних і колективних точок зору на минуле, йде витискування одних та формування інших концепцій і здійснюється легітимізаційне маніпулювання пам'яттю. Слід відзначити, що це все є частиною великого проєкту, присвяченого «мистецтву усної

історії», над яким зараз працює автор і яке, вочевидь, стане помітним та резонансним явищем сучасної гуманітаристики.

Розділ II — «Методологія» — об'єднав статті з питань розробки дизайну усноісторичного дослідження, юридичних та етичних питань інтерв'ювання, його безпосереднього проведення, архівування, транскрибування, редагування усного свідчення тощо. Так, стаття Мері Ларсон⁸ орієнтує читача у методиці проведення усноісторичного дослідження, починаючи з вибору типу («жанру» за словами авторки) інтерв'ю та пов'язаного з цим вибором теоретичного підґрунтя для його проведення та подальшого аналізу. Не наполягаючи на вичерпності своєї класифікації, авторка виділяє чотири основні типи інтерв'ю: тематично-орієнтовані усні історії, життєві історії, історії спільнот та сімейні історії, а також три теоретичних перспективи дослідження: критичну теорію (*critical theory*), обґрунтовану теорію (*grounded theory*), теорію еліт (*elite/nonelite dichotomy*). Наступні рекомендації стосуються вибору партнерів по інтерв'ю (як оповідачів, так і інтерв'юєрів), а також варіантів презентації та подальшого доступу до «кінцевого продукту» дослідження.

Тему підготовки та проведення інтерв'ю продовжує стаття Лінди Шоупс⁹, у якій авторка зосереджується на юридичних та етичних питаннях інтерв'ювання. Загалом цій проблемі присвячена величезна кількість публікацій, що пов'язано з особливою увагою, яка у рамках усноісторичних досліджень приділяється моральній регламентації міжособистісної комунікації та юридичним нормам авторського права, правилам збереження та використання інтерв'ю у наукових публікаціях, популярних виданнях, медіа-продукції тощо. Необхідність дотримання певних етичних та юридичних норм зафіксована в статутах усіх західних асоціацій усної історії, а відповідні правила входять до усіх численних методичних рекомендацій, путівників та посібників з проведення усноісторичних досліджень. Статтю Л. Шоупс вирізняє те, що правові та етичні норми здійснення дослідницьких проектів авторка розглядає в широкому історичному контексті розвитку усної історії від її зародження як однієї з форм архівної справи до перетворення на комплексну інтелектуальну та соціальну практику. Особливу увагу авторки привертають не лише нормативні акти та документи, але й моральний, не регламентований законом аспект комунікації, не в останню чергу — певні владні відносини, що виникають упродовж інтерв'ювання, та етична відповідальність дослідника за інтерпретації та презентації результатів дослідження.

Розгляд теми безпосереднього проведення інтерв'ю завершує стаття одного з найдосвідченіших американських фахівців-практиків з усної історії, який працює в цьому напрямку з 1962 р, Чарльза Моррісея — «Усноісторичне інтерв'ю: від початку до закінчення»¹⁰. У цій статті, написаній на основі величезного власного практичного досвіду, автор приділяє головну увагу проблемі питань та розпитувань в усній історії, і на цій основі структурує свою роботу; кожен її розділ побудований навколо певної групи запитань, із якими дослідник має звертатися як до себе самого, так і до оповідача, а потім і до тексту його історії. Такий підхід, обраний автором даної публікації, вигідно відрізняє її від безлічі існуючих методичних рекомендацій щодо проведення інтерв'ю: на противагу зафіксованим дидактичним перелікам «правил» автор пропонує пунктирну схему

можливих дослідницьких рефлексій щодо широкого поля питань підготовки та реалізації усноісторичного дослідження.

Невід'ємній і важливій складовій здійснення усноісторичного дослідження — складанню та оформленню супровідної документації для зберігання його результатів в архіві — присвячена наступна стаття розділу «Методологія»¹¹. Контекстуальність та творчий характер усної історії є головними вихідними тезами викладених у статті пропозицій. Автор статті відкидає використання термінів «збирання» та «колекціонування усних історій» як таких, що стосуються існуючих документів, які треба «відшукати» та «зібрати», та не враховують креативний, створюваний характер наперед не існуючих оповідей. Тому обов'язковою умовою архівування записаних свідчень є вимога якомога детальнішої фіксації усіх етапів дослідження у численній та різноманітній супровідній документації. Її укладання, на думку автора, має починатися з пошуку, фіксації та оформлення інформації, яка допомагатиме досліднику спочатку визначити тему майбутнього дослідження, а потім буде орієнтувати його у проблемному полі феномену, що вивчатиметься, а саме: бібліографії, певних додаткових матеріалів, розробленого наукового та календарного плану дослідження тощо. Окремо від дослідницьких слід зберігати індивідуальні «файли» оповідачів та загальні «файли» проекту, що міститимуть у першому випадку оригінали та копії листування з інформантами, угоди щодо проведення та використання інтерв'ю, фотографії та інші матеріали, отримані від оповідачів, а також протоколи інтерв'ю та укладені біографії опитуваних. Загальні «файли» проекту складатимуться, наприклад, з інформаційних листів, прес-релізів, запрошень до участі в заходах проекту, а також документів щодо форм оприлюднення його результатів: відповідних публікацій, звітів чи інших матеріалів про наукові, методичні чи просвітницькі заходи. Окрему позицію займатимуть транскрипти інтерв'ю у паперовому та електронному вигляді із зазначенням даних тих співпрацівників проекту, хто розшифровував записи. Кожен транскрипт повинен мати загальну «шапку»: назву проекту, місце, час та тривалість проведення інтерв'ю, дані про партнерів по інтерв'ю, про використану техніку тощо. Наступні рекомендації автора публікації стосуються технічних питань: вибору виду та формату аудіо- та відеоносіїв, особливостей їхнього збереження та доступу до використання, у тому числі — за допомогою Інтернету. Але за всього наполягання автора статті на прозорості, відкритості та детальній фіксації кожного кроку здійснення усноісторичного дослідження, невід'ємною частиною архівування та доступу до інтерв'ю залишається безперечно дотримання норм та правил авторського права, першочергове врахування власних побажань оповідача щодо меж використання його імені та його історії.

Методологічний розділ «Посібника» завершує стаття, присвячена питанню транскрибування та редагування усних історій¹². У даному випадку в публікації немає суто «технічних» рекомендацій щодо розшифровки матеріалів інтерв'ю, не знайдуть тут читачі ані переліку існуючих нотацийних систем, ані аналізу переваг тієї чи іншої форми перекладання усної оповіді письмовим текстом за допомогою буквених чи графічних символів. Розмірковуючи над тим, яким повинен бути транскрипт інтерв'ю, що саме й у якому вигляді має бути зафіксоване на папері, авторка статті проблематизує ширше

теоретичне питання розуміння суті усної історії — її авторства, соціально-культурної зумовленості та діалогічного характеру її утворення, різноманітності «голосів», що «звучать» в оповіді, та багатовекторності розвитку їхніх значень, аудиторії потенційних читачів тощо. Окрема частина статті присвячена проблемі редагування розтекстованих історій: як самим дослідником, так і оповідачем. Не надаючи переваг жодному підходу, авторка, посилаючись на приклади практичної роботи конкретних дослідних центрів, залишає право вибору за читачем. Загалом у статті запропонована варіативність у складанні транскрипту інтерв'ю, тут авторка викладає аналіз різних підходів та точок зору на можливості переведення Звуку в Знак. Відзначаючи вади та переваги кожного методу, дослідниця підштовхує читача до власних методологічних рефлексій стосовно того, яким і чому саме таким буде текст розшифрованої усної історії. Не оминає автор своєю увагою також сучасної практики паралельного розміщення текстів та аудіозаписів інтерв'ю в Інтернеті; але дослідники, що цікавляться цим питанням, знайдуть в публікації не стільки «покрокові рекомендації» щодо того, як це зробити, скільки «методологічні провокації» задля усвідомлення особливостей цього нового підходу, які вимагають додаткового осмислювання.

Наступний розділ «Посібника» — «Теорії» — вводить читача до проблемного поля теоретичних розробок, якими послуговуються сучасні усні історики. Певна річ, це далеко не всі теоретичні напрацювання, що пропонують аналітичний інструментарій для обґрунтування чи узагальнення результатів усноїсторичних розвідок. Проте вибір саме цих статей для теоретичного розділу виглядає оптимальним з точки зору необхідності орієнтації читача у найбільш популярних та актуальних на сьогодні теоріях — теорії пам'яті, конверсаційного аналізу (*conversational analysis*), гендерного підходу до аналізу текстів інтерв'ю, теорії наративу та теорії дослідження життєвої траєкторії.

Перша стаття цього розділу присвячена розгляду базової класифікації пам'яті, що виникла у рамках когнітивної психології (короткострокової, сенсорної та довгострокової пам'яті), та можливостям, які відкриває застосування цих концептів у дослідженнях усних історій¹³. Серед цих можливостей автори статті Еліс та Говард Хофман виділяють необхідність усвідомлення та врахування усними істориками так званих «сімох гріхів» пам'яті: її швидкоплинності, «розкиданості» (*absent-mindedness*), здатності «блокувати» певні події, помилкового співвіднесення, залежності або піддатливості до навіювання (*suggestibility*), упередженості та «затятості» (*persistence*). Пропонуючи описово-ілюстративне пояснення кожного з цих «гріхів», автори статті акцентують увагу не на шкоді, якої ці «гріхи» можуть завдати, а на перевагах їх урахування дослідником в аналізі оповідей (якщо цей аналіз зорієнтований на вивчення суб'єктивності оповідача та його власної картини світу). Не буде зайвою для усного історика також обізнаність із теоретичними напрацюваннями психологів у межах дослідження довгострокової пам'яті, зокрема з її розподілом на два типи: епізодичну (надає індивідові можливості запам'ятовувати події та ситуації, в яких він брав безпосередню участь) та семантичну (формується завдяки «вивченню», пізнанню та усвідомленню матеріалу). З огляду на це автори посилаються на теорію, за якою пригадування будь-яких елементів персонального досвіду являє собою приклад епізодичної пам'яті, а усвідомлене перераховування

важливих подій власного життя — прикладом автобіографічної пам'яті оповідача, що набирає форми життєвого наративу. У свою чергу, семантична пам'ять індивіда співвідноситься з полем укорінених елементів, які являють собою соціальну, колективну пам'ять суспільства. Інакше кажучи, концепт семантичної пам'яті враховує ті пригадування, які походять із набутого знання про колективний досвід певного соціуму, тому й сама соціальна пам'ять може бути названа семантичною. На жаль, у статті відсутні паралелі з теоретичними розробками взаємовідносин індивідуального та колективного пригадування, що запропоновані представниками інших дисциплін, адже сучасні напрацювання у галузі *memory studies* поєднують досвід багатьох гуманітарних та соціальних наук, врахування якого певною мірою бракує даній публікації¹⁴.

На відміну від попередньої роботи, продуктивною спробою поєднання теоретичних концептів різних напрямів соціально-гуманітарного знання та демонстрації їх практичного застосування є наступна стаття розділу, присвячена проблемі дослідження життєвих історій літніх афроамериканців, у якій її автор Кім Роджерс застосовує методи, запропоновані у рамках соціальної геронтології, «*life-course studies*» та власне усної історії¹⁵. Так, із соціальної геронтології автор запозичує усвідомлення взаємозалежності та взаємовпливу історичної, соціальної та біологічної координації в житті людини та особливостей соціально-біологічного старіння індивіда. У свою чергу, виходячи з теорії життєвого шляху («*life-course studies*»), що упродовж останніх років є ваговою дослідницькою парадигмою різних напрямків соціальних студій, автор наполягає на розгляді кожної окремої історії життя та її певних періодів у контексті граничних умов, заданих конкретним історичним часом, місцем, соціальною системою та полем міжособистісних взаємин. У статті представлені такі важливі аспекти теорії життєвого шляху, як концепти когорт, траєкторій, перехідних періодів та кар'єр, що інтерактивно пов'язують індивідів та їхні соціальні ролі з історичними змінами. Врахування цих положень, на думку автора, допомагатиме усному історикові прояснити та пояснити часом вельми складні відносини, що виникають між особистим автобіографічним нарративом оповідача, «оточуючими» нарративами, що поширюються місцевими спільнотами, та національними нарративами, що продукуються державою та медіа. Слід зауважити, що подібний підхід до аналізу автобіографічних інтерв'ю пропонує відомий німецький дослідник Фріц Шутце та ціла низка його європейських послідовників¹⁶, важливі концептуальні доробки яких, на жаль, залишилися поза увагою автора статті. Але незважаючи на цей недолік, поза сумнівом, важливою для сприйняття суто теоретичних положень є ілюстрація їхнього застосування на конкретному прикладі авторського дослідження життєвих історій чорношкірих мешканців району дельти Міссісіпі у ракурсі впливу, що вони зазнали під час та після сегрегації, та його наслідків.

Наступна стаття «Посібника» привертає увагу читача до теоретичних напрацювань сучасної етнометодології — емпіричного дослідження засобів, що застосовуються індивідами для надання змісту своїй повсякденній діяльності, а також для безпосереднього спілкування, розмірковування, прийняття рішень тощо. У даному випадку йдеться про «конверсаційний аналітичний підхід до усної історичного

інтерв'ювання», можливості якого висвітлює Єва Макмаган¹⁷. Загалом конwersаційний аналіз (аналіз бесід), заснований на методологічних принципах інтерпретативної та конструктивістської парадигм, орієнтується на дослідження структур та формальних властивостей мови у її соціальному використанні. За його допомогою аналізується спектр соціальних практик та очікувань, на основі яких співрозмовники конструюють свою поведінку та інтерпретують поведінку іншого. Можливості застосування методів конwersаційного аналізу у вивченні усних історій базуються на розумінні усної історії як спільно сконструйованого впродовж бесіди наративного вчинку, детермінованого існуванням та взаємодією певної мережі соціальних відносин. За такого підходу, крім суто лінгвістичного, граматичного та літературного аналізу, вивчення структури й сенсу інтерв'ю, слід враховувати взаємодію між інтерв'юером та інтерв'ююваним, а також відносини між оповідачем та «уявною» аудиторією, до якої він звертається за допомогою та за посередництвом інтерв'юера. Іншими словами, конwersаційний аналіз пропонує теоретичні рамки для дослідження комунікативної динаміки усної історії й зосереджується на вивченні порядку послідовних уривків (секвенцій) бесіди як результату боротьби за вплив між її учасниками, а також локального та інституціонального контекстів інтерв'ювання, які враховують поетапну конфігурацію розмови в конкретній «ситуації інтерв'ю» та базуються на звичних для всіх учасників розмови правилах конструювання бесіди на певну тему в певних умовах, їхній нарративній компетенції тощо. Застосування цього підходу до аналізу усних історій є поки що доволі рідкісним явищем, але закладений в ньому інтерпретативний потенціал не підлягає сумніву. Він дозволяє простежити міжособистісний ритм інтерв'ю, пояснити недовіру чи непорозуміння, що виникають упродовж бесіди, заплутаність та позірну нелогічність відповідей інформанта, тобто провести аналіз усної історії на рівні одного з трьох її вимірів — процесу безпосереднього створення в контексті діалогічної взаємодії дослідника й оповідача.

Ще одному важливому елементу «спектру зумовленостей», а саме — гендерній специфіці конструювання й самопрезентації особистого досвіду оповідачів присвячена стаття однієї з найвідоміших дослідниць у галузі гендерних студій, Шерни Бергер Глюк¹⁸. Давши своїй публікації провокативний заголовок «Чи є жіноча усна історія настільки специфічною?», авторка проблематизує більш загальне у теоретико-методологічному значенні питання феміністського підходу до аналізу усних історій та розглядає його в контексті розвитку дискусії навколо та всередині жіночої усної історії. У рамки цих етапів авторка вдало вписує динаміку конструктивної взаємодії та теоретико-методологічних запозичень між жіночими студіями та усною історією, формування й «відстоювання» проблемного поля власне жіночої усної історії та специфіку її розвитку. У порівнянні з величезною кількістю публікацій, присвячених особливостям жіночої історії, оригінальність саме цієї статті полягає у самокритиці власної позиції авторки на фоні аналізу методологічних трансформацій у рамках усього напрямку. Ця саморефлексія відсилає читача до публікації Ш. Глюк 1977 р. з дещо, за її власними словами, наївною та заснованою на есенціалістських припущеннях фемінізму назвою¹⁹, від якої авторка простежує розвиток підходів до аналізу жіночих усних нарративів, що починався

з концентрації уваги дослідниць на змісті оповідей про особливий жіночий досвід, які збиралися «жінками та для жінок», та поступово зміщував пріоритети на вивчення форм наративів жінок з усвідомленням значущості комунікативних «патернів» соціальної взаємодії для процесів його утворення. В контексті цього переходу від «надання права голосу жінкам» до контекстуалізації та інтерпретації цих «голосів», а також більш концептуальної трансформації «жіночих досліджень» у «гендерні студії», саме феміністський підхід справив величезний вплив на розвиток та зміну дослідницької парадигми всієї усної історії, спровокував усноїсторичні дослідження щодо взаємодії та взаємозв'язку між мовою, владою та значенням і запропонував методика гендерної експертизи як соціально-історичних явищ загалом, та і усних наративів зокрема. З цього часу для дослідників усних історій важливим стало врахування та аналіз ідіосинкратичних уявлень про життя та події, що його наповнюють, поряд із тенденцією збалансованої уваги як до презентації гендерно зумовленого досвіду, так і його аналізу.

Завершує теоретичний розділ «Посібника» стаття Мері Чемберлен, присвячена «наративному повороту» у соціально-гуманітарному знанні та методологічним принципам наративної теорії²⁰. Поряд із аналізом причин та часу проходження різних дисциплін через цей «поворот» вона розглядає динаміку понятійного наповнення терміну «наратив» в історичній науці та парадигмальні зміни у розумінні взаємозв'язку між історією та наративом, що відбулися під впливом постмодерністського та постструктуралістського обґрунтування репрезентативної суті останнього. Наративний поворот в історії спричинився до усвідомлення впливу культурного дискурсу на історичне знання та залежності історичних інтерпретацій від соціальних умов їхнього виникнення, а також до розгляду «історичної реальності» як тієї чи іншої форми мовної репрезентації. Не залишилася поза цими трансформаційними процесами й усна історія, яка поряд із іншими напрямками соціально-гуманітарного знання також залучила до свого аналітичного вокабуляру концепт наративу в його розумінні як соціального факту, що слугує створенню та збереженню індивідуального та колективного знання, та як єдиного засобу надання значення діям людини завдяки організації елементів існування індивіда у певне оповідне ціле. Збагачена методологічним інструментарієм наратології, базованою на усвідомленні взаємозв'язку між мовою та мисленням, мовою та досвідом, мовою та пам'яттю, усна історія спрямувала свою дослідницьку практику на вивчення тематичного репертуару оповідей про життя, їхньої сюжетної організації та жанрової специфіки, тобто тієї «наративної правди», що знаходиться в основі добору тем та сюжетів оповіді, організує їх зміст, забезпечує невербальний акомпанемент усної історії й тим самим пропонує історикові додаткові можливості для розуміння досвіду та його значення в житті людини. Крім цього, наративна теорія привернула увагу усних істориків до багатозначності значень та різноманітності «голосів», що звучать в інтерв'ю та можуть бути проінтерпретовані в рамках власної термінології оповідача і тих зразків, що є прийнятними для його соціального середовища, на рівні міжособистісної комунікації з урахуванням ролі взаємодії між дослідником та інтерв'ююваним, а також на рівні тексту інтерв'ю з аналізом структури оповіді, синтаксичного й семантичного зв'язку між її елементами.

Особливості усних історій не вичерпуються надзвичайно широким спектром можливих інтерпретацій чи то розмаїттям нових фактичних даних: жоден документ не запропонує ані досліднику, ані аудиторії більш образне, емоційно насичене, «сценічне» переживання минулого, ніж записана на плівку історія життя. Надзвичайно цікавому аспекту усної історичної дослідження, а саме презентації результатів закінчених проєктів присвячений останній розділ «Посібника», що об'єднав статті, присвячені теоретичним міркуванням та узагальненню досвіду оприлюднення записаних історій у вигляді друкованих наукових чи популярних видань, радіопередач та документальних фільмів, театральних вистав тощо. Відкриває розділ стаття, в якій Річард Сміт зосереджується на проблемі підготовки усних джерел до публікації та висвітлює цілу низку надзвичайно важливих дотичних питань та труднощів²¹. На думку автора, цей вид роботи має починатися з усвідомлення того, чий саме голос чи голоси будуть представлені читачеві: інтерв'юваних осіб чи самого дослідника? Якою є мета публікації: ознайомлення аудиторії з новою інформацією та фактами, привертання уваги до цікаво розказаних історій чи аргументація за їхньою допомогою висновків та точки зору науковця? У випадку роботи над книжкою, зорієнтованою на відтворення «голосів» та історій самих оповідачів, яким має бути принцип їх викладення: у рамках питань та відповідей, у вигляді автобіографічних наративів, відповідно до схеми контрастних перспектив чи групування окремих уривків навколо певних тем? Далі дослідник повинен вирішити, наскільки ретельним має бути редагування тексту оповіді для подання її у вигляді «читабельного» друкованого документу, а також якого контексту потребує ця оповідь, тобто чим супроводжувати друковану версію усної історії — прологом, епілогом, посиланнями та/або коментарями? Рішення щодо об'єму цієї інформації, на думку автора, й буде детермінувати баланс «голосів», що звучатимуть у книжці, а також те, кого саме читачі сприйматимуть за «автора» — оповідачів чи дослідника. Загалом проблема авторства усних історій, а їхніх друкованих версій і поготів, є вельми складною, тут, крім рішення науковця щодо редакторського втручання в текст інтерв'ю та коментарів, яких цей текст потребує, постає питання відповідальності дослідника як перед оповідачем, так і перед читачською аудиторією за збереження та точне відтворення «емоційної правди» усної історії, яка потребує обережності, чуйності та усвідомлення дослідником власного ставлення до оповідача та його «правди». Взагалі емоційний ритм і мелодика інтерв'ю практично невлонні у публікаціях, і читачеві зазвичай бракує відчуття взаємодії між інтерв'юєром та інтерв'юваним, що виникає впродовж їхнього спілкування та становить одну з найважливіших особливостей усної історії як методу дослідження. Саме це відчуження потенційної читачької аудиторії від комунікативної складової усної історії є найбільшою вадою друкованих видань, подолати яку, на жаль, майже неможливо.

Але обмеження, що їх накладає на усні історії формат друкованих публікацій, вдало компенсуються можливостями, які пропонують радіо- та телевізійні передачі, документальні фільми та спектаклі. Різного роду виставам, заснованим на усних історіях, присвячена стаття Джефа Фрідмана²² — професійного хореографа, який розпочав збирати життєві історії своїх колег у 1980-х рр. та у своїй роботі постановника спектаклів вирішив зробити акцент на «тілесності» усної історії, на передачі через рух і танок

емоційного компоненту оповідань. Починаючи з теоретичних міркувань щодо перформативності усної історії, він наводить приклади трьох типів їхнього сценічного втілення — хореографічного, музичного та театрального, ілюструючи кожен з цих типів надзвичайно цікавими прикладами. Продовжує тему стаття, присвячена документальним радіо- та телепередачам, побудованим на основі інтерв'ю²³, в якій автори розглядають історію цього виду оприлюднення усних історій, починаючи з радіопередач 1930-х і телевізійних документальних проєктів 1970-х рр. і до початку нового тисячоріччя. Як і в попередній публікації, автори наводять багато прикладів практичного втілення ідеї надання голосу людині складного й суперечливого ХХ століття та засобам, завдяки яким цей голос може й має бути почутим.

Дещо окремо в рамках цього розділу стоїть стаття Валері Йоу «Усна історія і біографія»²⁴, яку, на наш погляд, доречніше було б розмістити серед публікацій, присвячених теоретико-методологічним аспектам усної історії. Валері Йоу, відома як редакторка журналу «Oral History Review», фахівець у галузі біографічних досліджень та авторка одного з найкращих методичних посібників з усної історії²⁵, присвятила свою статтю ролі й місцю усної історії в рамках біографічних студій як міждисциплінарного напрямку, що поєднує методи та концепти історичної науки, психології, соціологічного підходу до осмислення взаємодії індивіда та соціуму, антропологічного пояснення відносин індивіда та культури, а також методологічний інструментарій наратології та літературознавства. Поряд із викладом широкої перспективи розвитку власне біографічних досліджень авторка зосереджується на особливостях і характерних рисах одного з типів інтерв'ю, а саме життєвих історій, із акцентом на аналізі «планів», відповідно до яких вибудовують свою стратегію обидва учасники інтерв'ю — інтерв'юєр та оповідач. У зв'язку з цим В. Йоу пропонує питання для стимулювання саморефлексії дослідника щодо емоційного сприйняття ситуації інтерв'ю та усвідомлення власного ставлення до оповідача, а також окреслює ширше коло проблем, які має вирішувати науковець під час роботи над написанням біографій із залученням методу усної історії. До цих проблем авторка зараховує необхідність критичного підходу та свідомого визначення пріоритетів у доборі потенційних співрозмовників, що будуть розповідати не про себе самих, а про людину, чия біографія є об'єктом наукового дослідження, врахування гендерних особливостей як презентації індивідуального досвіду, так і його інтерпретації, психологічні особливості проведення подібного роду досліджень, їх етичні правила тощо. Аналізуючи сучасний стан біографічних досліджень та посилаючись на досвід інших представників цього напрямку, наприкінці статті В. Йоу наводить перелік «загальних питань», що їх має розв'язувати в своєму дослідженні біограф. Серед них: як і чому саме так конкретна людина зробила те, що зробила, подумала й уявила щось саме в такий спосіб; яким чином співвідноситься та впливає одне на інше приватне та публічне життя особи; яким чином на життя людини вплинули ті чи інші культурні та історичні події; як ці деталі та елементи, організовані біографічним наративом у певне оповідне ціле, пояснюють життя особи та форму, в якій воно представлено в оповіді тощо.

Сучасне розуміння усної історії, якщо узагальнити й стисло викласти її основні характеристики, включає три основні компоненти: процес безпосередньої передачі

й запису спогадів, оповідань чи автобіографічних нарацій; отримані в результаті цього процесу новостворені історичні джерела; їх подальший аналіз та інтерпретації. Поза сумнівом, заслугою упорядників збірки є те, що в рамках одного видання вони змогли поєднати статті, що висвітлюють теоретичні проблеми та практичні здобутки кожного з цих компонентів, узагальнюють набутий досвід та окреслюють широкі перспективи подальшого розвитку напруму. Слід також зауважити, що величезний резонанс, який дістала публікація «Посібника», зумовила появу його «скороченої версії», а саме — окремої збірки під назвою «Історія усної історії: основи та методологія», що вийшла 2007 р. та об'єднала статті перших двох розділів «Посібника», присвячених історії напрумку та його методико-методологічній специфіці²⁶.

¹ *Handbook of Oral History*/Edited by Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, and Rebecca Sharpless; with the assistance of Leslie Roy Ballard. — Lanham, MD, 2006. — 625 p.

² *The Oral History Reader (Second Edition)*/Edited by R. Perks, A. Thomson. — London, New York, 2006. — 578 p.

³ *Preparing the Next Generation of Oral Historians: An Anthology of Oral History Education*/written and edited by Barry A. Lanman and Laura M. Wendling. — Lanham, MD, 2006. — 483 p.

⁴ Thomas L. Charlton. Introduction. Looking for a Vade Mecum//*Handbook...* — P. 1–18.

⁵ Rebecca Sharpless. The history of oral history//*Handbook...* — Pp. 19–42.

⁶ Ronald J. Grele. Oral history as evidence//*Handbook...* — Pp. 43–104.

⁷ Роналд Гріл, колишній директор Офісу досліджень з усної історії Колумбійського університету та колишній президент Асоціації усної історії (США) є автором однієї з найпопулярніших монографій з усної історії «Envelopes of Sound: The Art of Oral History» (1975, 1985) та редактором збірника «Subjectivity and Multiculturalism in Oral History» (1992). Багато років працював редактором «International Journal of Oral History». Одна з його статей перекладена російською: Грил Р. Слушайте их голоса: два примера интерпретации устно-исторических интервью//Хрестоматия по устной истории/Пер., сост., введение, общ. ред. Лоскутовой М. В. — СПб, 2003. — С. 296–322.

⁸ Mary A. Larson. Research design and strategies//*Handbook...* — P. 105–134.

⁹ Linda Shopes. Legal and ethical issues in oral history//*Handbook...* — P. 135–169.

¹⁰ Charles T. Morrissey. Oral history interviews: from inception to closure//*Handbook...* — Pp. 170–206.

¹¹ James E. Fogerty. Oral history and archives: documenting context//*Handbook...* — Pp. 207–236.

¹² Elinor A. Maže. The uneasy page: transcribing and editing oral history//*Handbook...* — Pp. 237–274.

¹³ Alice M. Hoffman, Howard S. Hoffman. Memory theory: personal and social//*Handbook...* — Pp. 275–296.

¹⁴ Див., наприклад, вступну статтю до першого номера «Memory Studies»//www.sagepublications.com

¹⁵ *Kim Lacy Rogers*. Aging, the life course, and oral history: African American narratives of struggle, social change, and decline//Handbook... — Pp. 297–335.

¹⁶ Див., наприклад: *Schütze F.* Biographieforschung und narratives Interview//Neue Praxis. — Jahrgang 13/1983. Heft. 3. — S. 283–293; *Schütze F.* Kognitive Figuren des autobiographischen Stegreiferzählens//Biographie und soziale Wirklichkeit / Kohli M., Robert G. (Hg.). — Stuttgart, 1984. — S. 78–117; *Rosenthal G.* Biographical method — biographical research//Qualitative Research Practice / Seale Clive, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium, and David Silverman (eds.). — London, 2004. — Pp. 48–64; *Rosenthal G.* May 8th, 1945: The biographical meaning of a historical event//International Journal of Oral History. — 1989 — № 10 (3). — Pp. 183–192 та ін.

¹⁷ *Eva M. McMahan*. A conversation analytic approach to oral history interviewing//Handbook... — Pp. 336–356.

¹⁸ *Shera Berger Gluck*. Women's oral history: is it so special?//Handbook... — Pp. 357–383.

¹⁹ *Shera Berger Gluck*. What's so special about women? Women oral history//Frontiers: Journal of Women Studies. — 1977. — №1. — Vol. 2 — Pp. 3–13.

²⁰ *Mary Chamberlain*. Narrative theory//Handbook... — Pp. 384–410.

²¹ *Richard Cándida Smith*. Publishing oral history: oral exchange and print culture//Handbook... — Pp. 411–424.

²² *Jeff Friedman*. Fractious action: oral history-based performance//Handbook... — Pp. 465–509.

²³ *Charles Hardey III, Pamela Dean*. Oral History in Sound and Moving Image Documentaries//Handbook... — Pp. 510–562.

²⁴ *Valerie Raleigh Yow*. Biography and oral history//Handbook... — Pp. 425–464.

²⁵ *Valerie Raleigh Yow*. Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences. — New York, 2005.

²⁶ *History of Oral History: Foundations and Methodology*/Edited by Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, and Rebecca Sharpless; with the assistance of Leslie Roy Ballard. — Lanham, MD, 2007. — 318 p.